

Paksa Rudolf

SZÉLSŐJOBBDALI PÁRTOK ÉS MOZGALMAK A HORTHY-KORSZAKBAN

A tanácsköztársaság bukása után kaotikus helyzet alakult ki a minden tekintetben bizonytalan keretek közé került Magyarországon. Az elveszített háború, az ország idegen katonai megszállásának, majd 1920 után Trianonnak a sokkja s az égető gazdasági válság és szociális feszültség egyaránt a radikális megoldások hirdetőinek kedvezett. A tanácsköztársaság bukása és a vele szembenálló ellenforradalmi erők (nem utolsósorban a Nemzeti Hadsereg különítményeseinek) módszeres fellépése azonban alapvetően diszkreditálta szélsőbaloldali eszméket, s azok képviselőit is elhallgattatta, illetve emigrációba szorította. A szélsőjobboldali radikalizmus előtt azonban nyitva állt az út.¹

Az ekkor kialakult politikai csoportok között tehát megtalálhatóak a szélsőjobboldali formációk, melyek programjuk szerint az elégedetlen és egzisztenciális válságban lévő kis- és középrétegek érdekében szeretnék korlátozni a sorsuk alakulásáért felelősnek tekintett nagytőkét és a zsidóságot. Ez a szélsőjobboldalon kialakult mindkét nagyobb csoportra igaz. Míg azonban az ekkor kétségkívül radikális jobboldali keresztényszocializmus – kisebb kivételektől eltekintve – az elkövetkező években a rendszer egészével párhuzamosan konszolidálódik, addig a fajvédő vagy más néven szegedi gondolat hívei kitartanak a társadalom átalakítására vonatkozó radikális követeléseik és hatalmi igényeik mellett.

A fajvédők azonban a húszas évek elején nem szerveznek önálló pártot, így tényleges politikai támogatottságuk már kortársaik számára sem volt jól meghatározható. A tény azonban, hogy tagságuk zöme a kormányzóvá választott Horthy Miklós² „felszabadító” nemzeti hadseregének illetve az igazságosztó szerepében megjelenő ellenforradalmi különítmények katonája volt, mindenképpen legitimálta őket, s a legmagasabb politikai támogatottság látszatát kölcsönözte nekik, noha mind Horthy, mind a konszolidáló miniszterelnökök számára egyre inkább terhes volt ez a kötelesség. Az államrend hatályosabb védelméről szóló 1920. évi III. törvénycikk azonban nem csupán a baloldali, hanem a jobboldali radikálisok, felforgatók ellen is használható volt. Ugyanezt mutatja Horthy elhíresült mondása, mely szerint „Ebben az országban rendnek kell lenni, és én rendet fogok tartani. A rendetlenkedőkbe belelövetek, s ha a rendtelenség a jobboldalról történik, a különbség csak annyi, hogy ezekbe fájó szívvel fogok belelövetni, míg az esetleg baloldalról jövő rendetlenkedésbe passzióval.” A fajvédő mozgalom tehát tagjait nem politikai pártokba, hanem félkatonai nosztalgiaszervezetekbe gyűjtötte, amelyek közül az ÉME (Ébredő Magyarok Egyesülete) illetve a MOVE (Magyar Országos Véderő Egylet) vált a legjelen-

¹ A berendezkedő ellenforradalmi korszak viszonyairól bővebben ROMSICS Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve*, Gondolat, Budapest, 1982.

² Horthyról a legtárgyilagósbabban Thomas SAKMYSTER: *Admirális fehér lovon*, ford. Romsics Gergely, Helikon, Budapest, 2001.

tősebbé és legismertebbé.³ Politikai párttá alakulásukat már csak azért sem sürgették, mert bíztak benne, hogy a hatalomra jutó jobboldali kormányban és a mögötte álló parlamenti pártban az ő képviselőik kapnak főszerepet. A kormányfők: a bel- és külpolitikai konszolidációt elindító Teleki Pál, majd a Horthy-kor politikai rendszerét meghatározó Bethlen István azonban a dualista időszak konzervatív fel- illetve megújítására törekedtek.⁴ Bethlen ehhez igyekezett biztosítani a kormánypárti háttérrel, ez azonban a több szempont szerint is tagolt kormánypárt egyes érdekcsoportjai közt való lavírozást követelt. Ennek következménye, hogy a húszas évek közepéig, azaz a konszolidációs gazdaságpolitika sikeréig a korabeli sajtóban Bethlen újra és újra az állandóan válságban lévő kormány ravasz irányítójaként bukkan fel. E kormánypártban a szélsőjobboldali képviselők vezéralakja Gömbös Gyula, akit Bethlen 1923-ban kiszorított a kormánypártból.⁵ S noha Gömbös leghűségesebb hívei is kilépnek ekkor, a szélsőjobboldal továbbra is jelen marad a kormánypárt soraiban – mint ahogy a korszak során változó számban, de mindvégig ülnek majd szélsőjobboldaliak a többször is megújuló kormánypárt soraiban.

Gömbös és hívei 1924-ben megalapítják a Fajvédő Pártot (hivatalos nevén: Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt).⁶ S bár a mozgalom az ÉME és a MOVE bázisára és a fajvédő sajtóra (A Népre és a Bajcsy-Zsilinszky Endre szerkesztette Szózatra) egyaránt támaszkodhatott, a Bethlen-kormány sikerei illetve a fajvédőkkel szemben alkalmazott adminisztratív ellehetetlenítés eredményeként a választásokon a Fajvédő Párt megbukott. Gömbös, látva az ellenzéki politizálás nehézségeit, 1927-ben visszalép a kormánypártba, ahol államtitkári tisztséggel jutalmazták. A Fajvédő Párt tagjainak útja ezután szerteágazik. Egyesek közülük kikerülnek a politikai életből, mások visszatérnek a kormánypártba, megint mások pedig az ellenzék soraiban találják meg helyüket a mérsékelt baloldaltól a szélsőjobboldalig. A függetlenségi gondolat (s ennek jegyében előbb a Habsburg-, majd a németellenesség), a fajvédelem eszméje (s az ehhez többé-kevésbé kötődő antiszemitizmus) és a szociális kérdés rendezésének illetve a társadalmi változásoknak az igénye továbbra is jellemző politikai nézeteikre.

1928-ban – Mussolini ekkor oszlatja fel a hagyományos olasz parlamentet – a magyar politikai élet figyelme az olasz fasiszmus felé fordul: Bethlen szakértői tanulmányokat készített a fasiszusról, eközben több kisebb fasiszta párt alakul Magyarországon. A magyar szélsőjobb – különösen a Fajvédő Párt megszűnése után párt nélkülivé vált része – kísérletet tesz az olasz példa adaptálására. A legjellemzőbb az ekkor alakuló hasonló nevű csoportok közül a Magyar Fascista Párt, mely Fasiszta Napló címen lapot is kiad. Ugyancsak ekkor jelenik meg az egykori fajvédő Szász Béla és Csomós Miklós vezette első, német mintát másoló nemzetiszocialista párt, mely nemes egyszerűséggel a Nemzeti Szocialista Párt nevet vi-

³ Részletesebb illetve modernebb feldolgozás híján lásd ZINNER Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*, Akadémiai, Budapest, 1989; illetve DÓSA Rudolfné: *A MOVE, 1918–1944. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet*, Akadémiai, Budapest, 1972.

⁴ Részletesen ismerteti ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*, Osiris, Budapest, 2005².

⁵ Gömbös Gyula ekkori, majd fajvédő, s végül miniszterelnöki tevékenységét bemutatja GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*, Vimce, Budapest, 2001.

⁶ Lásd PAKSA Rudolf: *A Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt megalakulása és a fajvédők programja*, Sic Itur ad Astra 2005/3–4.

selte. (A különösen nem bonyolított – egészen szűk szókészletből válogató – névadás a továbbiakban is ezen mintamásoló pártok jellemzője marad.) Ezek a törekvések azonban teljesen jelentéktelenek maradtak egyrészt azért, mert 1928-ban nem volt olyan válság, amely a nemzetiszocialista radikalizmus táptalajául szolgált volna, másrészt feltehetőleg azért is, mert az olasz illetve német minta nem jelentett választ a magyar problémákra.

A gazdasági világválság azonban újabb pártalapítási hullámot indít el: 1930–1931-ben számos új ellenzéki párt alakul. Ekkor szerveződik meg a Kisgazdapárt és Bajcsy-Zsilinszky Nemzeti Radikális Pártja mellett vagy féltucat német mintát másoló nemzetiszocialista pártocskák. Ezek a magyar nemzetiszocialista válságpártok az egyre rosszabbra forduló gazdasági helyzetben egyre radikálisabb szociális demagógiával és vad antiszemitizmussal kínálnak egyszerű látszatmegoldásokat a nyomorgó tömegeknek.

Az első jelentős sikert elérő párt Böszörmény Zoltán 1930 októberében alapított Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspártja, mely nevében egyértelműen utal a mintaként tekintett National Sozialistische Deutsche Arbeiterparteira. E párt azzal emelkedik ki vetélytársai közül, hogy Böszörményt 1931 decemberében Hitler fogadja az NSDAP központjában, a Barna Házban. Hazatérése után német támogatással kezdi meg nagyszabású propagandahadjárátát. Böszörmény egyszerű választ kínált az Alföld nyomorgó agrárproletárjainak: a gazdasági válságot a zsidó vagyonok szétosztásával kívánta orvosolni. A német minta másolása nemcsak a párt elnevezésében és az átvett propagandaszólamokban öltött testet, hanem abban is, hogy a párt szimpatizánsaiból mozgalmat szervezett. A mozgalom tagjai jelképüknek a horogkeresztet választották, egyenruhájuk jellegzetes eleme pedig az SA-t idéző barna ing lett. 1933-tól, amikor a horogkereszt használatát a magyar belügyminiszter mint idegen állam felségjelét betiltotta, Böszörmény új jelképet keresett mozgalmának: a kaszáskeresztet, s erről nevezték el őket kaszáskereszteseknek. Böszörmény – ugyancsak a német mintát követve – tömegdemonstrációkat szervez, ahol egyenruhás, fegyveres mozgalmárainak felvonultatásával igyekszik erőt sugározni, s ezzel híveket szerezni. A személyi és ideológiai ellentétek miatt azonban Böszörményt sorra hagyják el politikai szövetségesei, majd az 1935-ös választásokon sem tud pártja mandátumot szerezni. A belső elégedetlenség hatására a mozgalom tagjai 1936 tavaszán fegyveres puccsot készítenek elő. A komoly veszélyt nem jelentő tervezetést a rendőrség leleplezi, majd 1937-ben a Darányi-kormány – jelezve a szélsőjobboldallal szembeni elköteleződését – feloszlatja a pártot, s vezetőit bebörtönzi.⁷

A gazdasági válság idején válik nemzetiszocialistává a kormánypárti országgyűlési képviselő, Meskó Zoltán is. Meskó előbb Böszörmény pártjának alvezére és parlamenti szócsöve, majd 1932 nyarán önálló pártot szervez Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt néven. Pártja jelképéül a később a nemzetiszocialista pártok körében elterjedt nyilaskeresztet választja. A forradalmi módszereket elutasító Meskó elsősorban a Délnyugat-Dunántúl kis- és középegzisztenciáit szólította meg programjával. Meskó – Böszörményhez hasonlóan – kísérletet tesz a párt szimpatizánsainak mozgalommá

⁷ Részletesen, bár korántsem elfogulatlanul ismerteti SZAKÁCS Kálmán: *Kaszáskeresztesek*, Kossuth, Budapest, 1963.

szervezésére, de a kékingesek mozgalma végül – a végrehajtó hatalom helyi szerveinek adminisztratív intézkedéseitől is sújtva – hamvába holt.⁸

Hitler hatalomra jutásával Magyarországon is újult erőre kap a nemzetiszocialista pártok alapításának vágya. Gróf Pálffy Fidél, a gazdasági válság idején eladósodott felvidéki birtokos is ekkor, 1933 novemberében lép ki Meskó Zoltán pártjából, s alapítja meg az Egyesült Nemzeti Szocialista Pártot. A kapcsolati tőkét jól kamatoztató gróf elsősorban az Északnyugat-Dunántúlon szerez támogatottságot visszafogott programjával és csak alkotmányos módszereket elfogadó politikájával.

Ugyancsak 1933 végén alapít saját pártot az addig kormánypárti Festetics Sándor gróf Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven. A Fejér és Veszprém vármegyében népszerű gróf 1934-ben szövetkezik a Böszörményt éppen ekkor elhagyó ifjabb Balogh Istvánal, aki Debrecen környéki szavazóbázisra támaszkodva alapította meg a Nemzeti Szociális Magyar Dolgozók Pártját. Az 1935-ös választásokon az említett pártok közül csak ők tudnak képviselői helyet szerezni, így Festetics és Balogh lesznek az első nemzetiszocialista programmal bekerült képviselők a magyar parlamentben. Balogh azonban 1936-ban elhagyja Festetics pártját, s Pálffy Fidéllel lép szövetségre.

A fent említett regionális nemzetiszocialista pártok – bár igyekeztek meglovagolni a gazdasági válság és a nemzetközi politikai helyzet kínálta lehetőségeket – az 1935-ös választásokon szinte kivétel nélkül alulmaradtak a kormánypárti jelöltekkel szemben. Ennek okait részben belső tényezőkben (szervezetlenség, széthúzás, politikai tapasztalat illetve anyagi háttér hiánya), részben pedig Gömbös politikájának sikerében kereshetjük. A Gömbös által meghirdetett reformpolitika ugyanis hihetőbbnek bizonyult, mint a hatalomtól távol lévő nemzetiszocialisták ígéretei.

Ugyancsak a gazdasági válság idején, 1930-ban bontott zászlót Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártja, melynek nagyívű programja önálló kötetként lát napvilágot, s eszméit a pártvezér lapja, az Előrs is népszerűsíti. Bajcsy-Zsilinszky kifejtett eszméi alapján e pártot is elsősorban szélsőjobboldalinak tekinthetjük, noha a program összetettsége miatt más irányokba (például az agrárdemokraták felé) is nyitott volt. Széles tömegeket azonban nem sikerül megnyerni, bár Bajcsy-Zsilinszkyt képviselővé választják 1931-ben.⁹

A harmincas évek második felében megjelenő szélsőjobboldali pártok többsége ugyancsak nemzetiszocialista párt. Programjaik közt vannak egyszerű vágyakat kifejező uszítások éppen úgy, mint egyfajta magyar nemzetiszocialista ideológia kidolgozására tett kísérletek. Általánosságban azonban azt mondhatjuk, hogy ezek a programok jóval kevésbé az olasz vagy a német minta másolói, mint elődeik, s egymás mellé állítva őket is változatosabbak a korai egyenprogramokhoz képest.

A legjelentősebbekké a Szálasi Ferenc vezette pártok válnak. Szálasi 1935-ben csatlakozik az ekkor alapított Nemzeti Akarat Pártjához, melynek programadó ideológiusa

⁸ Meskó pártjának történetéről lásd PAKSY Zoltán: *A nyilaskeresztes mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között = Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok*, szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. A mozgalom történetéhez lásd ÜDVARVÖLGYI Zsolt: *Fejezetek a magyar szélsőjobboldal korai történetéből: fasiszták, kékingesek és a Meskó-párt*, digitális kézirat, 2004, <http://mek.oszk.hu/02100/02105>.

⁹ Vö. VIGH Károly: *Bajcsy Zsilinszky Endre, 1886–1944. A küldetéses ember*, Szépirodalmi, Budapest, 1992.

és vezetője lesz. Programja alapvetően fajvédő, de Szálasi sajátos nyelvhasználata mégis egyedivé teszi. Szálasi pártjainak sikerét több tényezőben is kereshetjük. Egyrészt eszméi a választók számára kellőképpen sokrétűnek és érthetőnek tűnhettek, s az ekkor még viszszafogott követeléseik pedig sokak szemében jogosnak és teljesíthetőnek látszhattak. Ráadásul a harmincas évek elejének regionális nemzetiszocialista pártjai legalábbis ismertté tették a Szálasi által is hangoztatott kulcsgondolatokat, amelyek egyébként is illeszkedtek a korszak keresztény-nemzeti retorikájához. Másrészt a magyar nemzetiszocialisták kezére játszott a német nemzetiszocializmus európai sikere. Harmadrészt – és ebben emelkedett ki Szálasi mozgalma – jól szervezett felépítésével meglepően széles köröket tudott megszólítani: szimpatizánssá vagy párttaggá tenni. Ehhez járult még, hogy a mozgalomnak volt egy olyan szűkkörű csoportja is, amelynek tagjai különböző merénylettekkel, utcai atrocitásokkal hívták fel a pártra a figyelmet. Részben ezek, részben pedig az állam radikális átalakítására vonatkozó terveik miatt Szálasi pártjait újra és újra betiltották, tagjait, vezetőit, illetve magát Szálasi-t pedig börtönbüntetésre ítélték. A Nemzeti Akarat Pártját 1937 tavaszán tiltja be a Darányi-kormány. Utódként még ugyanebben az évben megalapítják a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot, mely egyúttal magába olvasztja Pálffy Fidél és Balogh István Egyesült Nemzeti Szocialista Pártját, s az Endre László és Szörtsey József vezette Fajvédő Nemzeti Szocialista Pártot is. Miután a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot is betiltják 1938 februárjában, már áprilisban újra megalakul a korábbinál is több kis nemzetiszocialista pártot magába olvasztó és a betiltott párt nevének elemeit egyszerűen csak átvariáló Nemzeti Szocialista Magyar Párt. Miután pedig ennek vezérkarához gróf Széchenyi Lajos is csatlakozik, a párt nevét a Hungarista Mozgalom alcímmel egészítik ki. Nemsokára pedig megindul az Összetartás című hungarista hetilap. A pártot az újonnan hivatalba lépő Teleki-kormány 1939. február 24-én tiltja be, de alig két hét múlva újjáalakul Nyilaskeresztes Párt néven, s az 1939-es választásokon jól szereplő párt egészen 1945-ig ezen a néven működik.¹⁰

A Darányi-, Imrédy- és Teleki-kormány tehát a párt sorozatos betiltásával nem tudta beszüntetni magát a mozgalmat. Kísérleteik a párt ellehetetlenítésére már csak azért sem járhattak sikerrel, mert az egyre erőteljesebb német nyomás idején nem alkalmazhattak minden eszközt egy nemzetiszocialista párttal szemben, amit például a szélsőbaloldallal szemben megtehettek. Mindazonáltal igyekeztek a törvényes keretek között – de azért figyelve a német fél érzékenységére – fellépni a szélsőjobb ellen. Azonban ezek a törekvések sem bizonyultak hatásosnak: Szálasi bebörtönzése például a mártír nimbuszát vonta a pártvezér köré, miközben újabb lehetőséget kínált a figyelem felkeltésére. Végül pedig az a politikai törekvés is sikertelennek bizonyult, hogy a szélsőjobb követeléseinek részleges kielégítésével kifoghatják a szelet azok vitorlájából. E politika utóbb azzal vált súlyos következményekkel járóvá, hogy míg a társadalmi-gazdasági reformokra és a szociális követelésekre vonatkozó követeléseket csak vonakodva kezdték kielégíte-

¹⁰ Jó, de elfogult ismertetés LACKÓ Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták, 1935–1944*, Kossuth, Budapest, 1966. Lásd még Margit SZÖLLÖSI-JANZE: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn*, Oldenbourg, München, 1989.

ni, addig gyors és látványos engedményeket a zsidókérdés ügyében tettek – természetesen nemcsak a szélsőjobbnak, hanem a német elvárásoknak is megfelelően.¹¹

Utaltunk rá, hogy 1939-ig Szálasi fokozatosan olvasztja pártjába a többi nemzetiszocialista kispártot, a teljes egységesítés azonban nem sikerült. A szélsőjobb tagoltsága mindvégig megmaradt.

Salló János és Rajniss Ferenc 1936-ban hozza létre a középosztály fiatalabb generációit megszólító, klasszikus fajvédő Nemzeti Front – Magyar Szocialista Néppártot, melybe 1938-ban az ugyancsak fajvédő indíttatású Temesváry László is belép. A párt lapja a Magyar Újság.

Az 1938-ban született Keresztény Nemzetiszocialista Front programja szerint a keresztényszocializmus és a nemzetiszocializmus szimbiózisát képviselte. 1939. január 1-jétől a Pesti Újság hirdette álláspontjukat. A közelgő választások előtt azonban a párttagok egy része – a biztosabb mandátum reményében – átlép az ekkor alakult új kormánypártba, a Magyar Élet Pártjába. Az így meggyengült párt a Salló-féle Nemzeti Fronttal szövetkezve indul az 1939-es választásokon.

Különlegessége miatt említjük meg Szüts Iván 1940-ben alapított pártját, a Nemzeti Tábor – Magyar Szocialista Mozgalmat. A többi nemzetiszocialista pártból kilépettek vagy kizártak gyűjtőpártjául szolgáló párt célja az elnémetesedett magyar nemzetiszocializmus újra nemzetivé tétele.

Ugyancsak inkább érdekessége, mint politikai súlya miatt érdemel figyelmet a többségében jobb-, de kisebb részben baloldali reformereket és radikálisokat tömörítő Magyar Földműves és Munkáspárt 1937-ben kiadott programnyilatkozata, mely tulajdonképpen egy nemzeti kommunizmus megvalósítását tűzi ki célul.

A nemzetiszocialista csoportok az 1939-es választáson jelentős sikert értek el: megszerzik a parlamenti mandátumok egyötödét. A kormánypárt szélsőjobb ellenzéke tovább gyarapodik, amikor 1940 októberében a kormányzó Magyar Élet Pártjából kilép Imrédy Béla és 18 képviselőtársa, s az Egyesült Magyar Párt hozzájuk csatlakozó tagjaival létrehozzák a Magyar Megújulás Pártját. Az így létrejött párt a középosztályi, alkalmazotti-tisztviselői réteget szólítja meg, különösen a Felvidék, Észak-Erdély és a Dunántúl városaiban szerezve támogatókat. Az eredetileg fajvédő alapokon álló párt programjában fokozatosan közelít a nemzetiszocialista pártokhoz: elfogadja a német érdekeket, s egyre radikálisabb hangot üt meg.¹²

A szélsőjobb megerősödése azonban leginkább a kormánypártot hozta kényszerhelyzetbe, amelyre az ismét csak engedményekkel reagált. Arról azonban még korántsem volt szó, hogy ezek a szélsőjobb csoportok hatalomra kerüljenek. Ezt egyébként a Harmadik Birodalom sem támogatta, mivel számára az igényeit kielégítő és a magyar szélsőjobbal sakkban tartható kormánypárt sokkal hasznosabb, mint egy kiszámíthatatlan és számos frakcióra tagolt magyar nemzetiszocialista szövetséges. Bár a magyar po-

¹¹ Teleki Pál és kormánya tevékenységéről ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*, Osiris, Budapest, 2005. Bárdossy kormányfőségéről PRITZ Pál: *Bárdossy László*, Kossuth, Budapest, 2001.

¹² Vö. SIPOS Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*, Akadémiai, Budapest, 1970.

litikai elit újra és újra a német megszállás veszélyével magyarázta együttműködési készségét, Németország a lehető legtovább el akarta kerülni Magyarország megszállását, vagy azt, hogy puccsot kezdeményezzen illetve támogasson. Ennek oka egyrészt az, hogy egy katonai megszállás gyengítené a harcoló német haderőt, másrészt egy legitim kormányzat a nemzetközi közvélemény előtt is mindig előnyösebb partner, mint egy megszállt ország. Ma már tudjuk, hogy a Magyarország megszállását kidolgozó Margaréta-terv csak 1943 szeptemberében készül el, Mussolini bukása és Olaszország háborúból való kilépési kísérlete után, mivel a balkáni hadszíntér biztosításához ekkor vált elengedhetetlenül szükségessé Magyarország. Az 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállás végül egy szélsőjobboldali koalíciót juttat hatalomra Sztójay Dömével az élen.¹³ A legnagyobb nemzetiszocialista frakció, Szálasi pártja azonban kimarad ebből a koalícióból. Egészen 1944 augusztusáig, a román kiugrásig Németország nem számol komolyan a fanatikusnak és megbízhatatlannak tartott magyar nemzetiszocialista vezérrel.

A feltétlen németbarát és háborúpárti Szálasi akkor válik a német politika számára kulcsfigurává, amikor Horthy kísérletet tesz a kiugrásra. Ekkor, 1944. október 15-én kerül hatalomra – katonai puccsal, de a Horthytól kizsarolt utólagos legitimitációval – a Szálasi vezette nemzetiszocialista koalíciós kormány. Hitler azonban még ekkor is ragaszkodik ahhoz, hogy ne kizárólag a Nyilaskeresztes Párt, hanem egy nemzetiszocialista koalíció kerüljön hatalomra, mégpedig úgy, hogy a pénzügyi-gazdasági tárcák élén olyan megbízható szakemberek álljanak, akik kellő rutinnal rendelkeznek a kormányzati munka és a német érdekek összehangolása terén. A németek számára tulajdonképpen csak az volt fontos, hogy Magyarország a végsőkig kitartson Németország mellett úgy katonailag, mint a háborút szolgáló gazdasági háttországgént. Ezen felül még egy művelet végrehajtására fordítottak figyelmet: az 1944 tavaszán a deportálásból kimaradt zsidók minél szélesebb körű elpusztítására. Ehhez pedig – ugyanúgy, ahogy a Sztójay-kormány idején – Szálasiék alatt is a legmesszebbmenő segítséget kapják a végrehajtó hatalom felsőbb és helyi szintjein egyaránt. Míg ugyanis 1944 tavaszán-nyarán Horthy – nem minden érdek nélkül való – közbelépésére csak a vidéki zsidóság összegyűjtése és deportálása sikerült, ráadásul a munkaszolgálatra besorozott zsidó férfiakat a deportálások nem érinthették, addig Szálasiék egyrészt elrendelték a budapesti gettó felállítását, majd fokozatos deportálásukat – miközben a fővárosban büntetlenül garázdálkodhattak és gyilkolhattak a nyilasok –, ráadásul a munkaszolgálatosokat is „kölcsonadták” a Harmadik Birodalomnak, akik részben embertelen bánásmóddal, részben az ausztriai megsemmisítő táborokkal pusztították el őket.¹⁴ Mindeközben az országban fellelhető gazdasági és kulturális értékeket német területre vitték az egyre több magyar területet elfoglaló szovjet hadsereg elől, s az utolsó em-

¹³ Vö. RÁNKI György: *1944. március 19. Magyarország német megszállása*, Kossuth, Budapest, 19782; ill. VARGYAI Gyula – ALMÁSI János: *Magyarország 1944. Német megszállás*, Nemzeti Tankönyvkiadó – Pro Homine-1944 Emlekbizottság, Budapest, 1994.

¹⁴ A munkaszolgálatról tömör összefoglalást ad tanulmányuk bevezetőjében KIS Gergő Barnabás – SZABÓ Péter: *Munkaszolgálatosok a Donnán*, Hadtörténelmi Közlemények 2004/3. A fővárosi nyilasterrorról TABAJDI Gábor: *Duna-parti gyilkosságok, 1944–1945*, Rubicon 2004/11.

berig való háborús kitartást erőtették a német fél oldalán, ami azt eredményezte, hogy a háború lassabban és nagyobb pusztítást véghez okozva haladt át Magyarországon.¹⁵

A II. világháború után a szélsőjobboldal ismert személyeit a szovjet megszállás alá került ország kommunista kézben lévő belügyi szervei igyekeztek összegyűjteni, s a Horthy-korszak diszkreditálódott vagy legalábbis diszkreditálható politikai szereplőinek elítélésére szervezett népbíróságok háborús bűnösként elítélték őket.¹⁶ A jogi anomáliáktól és a nehezen rejthető politikai szándékoktól terhelt kirakatperek lehetőséget adnak arra, hogy akár háborús bűnösként, akár mártírként is tekinthet az utókor az egyes elítéltekre, ki-ki politikai-világnézeti szimpátiájának megfelelően. A Horthy-kori szélsőjobb története azonban nem zárult le a vezetők elítélésével. Egyrészt jelentős számú szélsőjobboldali menekült el 1945 után Magyarországról, s így a magyar diaszpórában is megjelentek a többé-kevésbé revideált szélsőjobboldali eszmék. Emellett azonban a szélsőjobb szimpatizánsai, a több százezer párttag és szavazó legnagyobb része Magyarországon maradt, s különböző egyéni túlélési stratégiák alakultak ki, bizonyítva, hogy a szélsőjobboldaltól milyen rövid út vezet a szélsőbaloldalra. E két jelenség mellé tehetjük hozzá, hogy a szélsőjobboldal tárgyilagos – politikai érdekektől és az érintettség indulatától egyaránt mentes – elemzése és értékelése nem kezdődhetett meg a rendszerváltás előtt.

Nadapi házak (Gönyei Sándor felvétele, 1924)

¹⁵ Alapos, bár korántsem minden részletre kiterjedő, sokhelyütt elfogult áttekintés TELEKI Éva: *Nyilas uralom Magyarországon, 1944. október 16. – 1945. április 4.*, Kossuth, Budapest, 1974.

¹⁶ Több per anyagát is kiadták, lásd közülük KARSAI Elek – KARSAI László: *A Szálasi-per*, Reform, Budapest, 1988; KARSAI László – MOLNÁR Judit: *Az Endre-Baky-Jaross-per*, Cserépfalvi, Budapest, 1994.